

Spravodlivosť podliehajúca ľudskej miere vo filozofii Alberta Camusa

Magdaléna Miklušičáková

MIKLUŠIČÁKOVÁ, M.: Justice liable under human measure in philosophy of Albert Camus. *Studia Aloisiana*, 2017.

When Albert Camus realized that the world is absurd, he decided to face this fact as a challenge. He refused pessimistic (suicide) or nihilistic (murder) solutions, and offered a way of solidarity and humanity. He did not create a system in which we could find definitive solution to our problems, but he revolted and decided to fight the darkness to bring out the light. This fight is a fight for a measure, which shall lead each man who lives in absurd conditions of the existence in this world.

Key words: absurd, revolt, solidarity, murder, humanity

Francúzsky filozof a spisovateľ existencie Albert Camus je vnímaný predovšetkým cez jeho základný pojem absurdno - *asurd*.¹ Pre Camusa je však absurdno len akési metodologické východisko, ktoré pomenúva fakt sveta, aby na ňom vybudoval postoj vzbury a solidarity. Absurdita ľudskej existencie si podľa neho nežiada, resp. jej logickým východiskom nie je samovražda človeka a rovnako sa stavia proti vražde, resp. známemu *homo homini lupus est*. Nihilizmus, ktorý by fakticita absurdity existencie mohla priniesť, Camus odmieta.

Jeho základným postojom je vzbura, tak voči absurdite a nespravodlivosti smrti, ako i voči každej nespravodlivosti, útlaku a násiliu. A tak človek búriaci sa voči smrti nesmie zabiť, byť nespravodlivý, utláčať ani páchať násilie. Čo sa však stane, ak nám v ceste za spravodlivosťou, slobodou a mierom stojí

¹ Pôvodne z lat. *absurdus* - (ab + surdus - od + hluchý) - absurdný, mimo súlad s racionalitou. Porov. BLECHA, I. et. al.: *Filosofický slovník*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002, s.12. Pojmy *absurdno*, *absurdita*, *absurdný* sa v slovenských aj českých prekladoch používajú rovnakým spôsobom ako ich používal sám Camus: *absurd* - absurdno, *absurdite* - absurdita, *absurd* - absurdný. Všetky pojmy sa u neho vzťahujú k tomu istému faktu: život človeka vo svete nemá hlbší zmysel - je absurdný, ide teda o absurditu ľudskej existencie, absurdno je pre Camusa stav vecí.

práve smrť? Camus ponúka paradoxné riešenie, ktoré Herbert Hochberg nazýva "spravodlivý vrah".

Absurdno a vzbura potvrdzujúca slobodu a život

Človek konfrontujúci sa so svojou konečnosťou hľadá zmysel, v ktorom by ukotvil svoju existenciu i každodennú námahu. Camus však vo svojej prvej filozofickej eseji *Mýtus o Sifyzovi* prichádza k záveru, že takýto zmysel, ak by aj existoval, človek nie je schopný poznať. Preto, hoci aj naveky túžiaci po jednotiacom princípe a zmysle svojho života, v konečnom dôsledku rozpoznáva svoj život ako absurdný. Tento stav prezretia, to je jasnozrivosť.² Prichádza po prvotnom pociťovaní absurdity, ktorý k človeku preniká v prúde bežných dní.³ Absurdno je rozpor medzi človekom túžiacim po jednote a racionálnych odpovediach a mlčiacim svetom, ktorý žiadne (racionálne) odpovede nedáva.

V jednej zo svojich ranných esejí Camus píše: „Keď si totiž človek uvedomí svoju prítomnosť, prestane čokoľvek očakávať.“⁴ Uvedomenie robí človeka vedomým. Človek, ktorý niečo poznal a drží sa toho, je človek jasnozrivý. Jasnozrivosť mu nedovoľuje ustúpiť, iba ak by zavrel oči alebo odvrátil tvár, čo by však nezmenilo nič na tom, čo rozpoznal. A tak človek, ktorý poznal, že základné podmienky jeho existencie sú absurdné, je človek jasnozrivý. Jasnozrivý, ktorý absurditu nepopiera ani sa ju nesnaží vyriešiť, ale neustále si ju uvedomuje, je človek absurdný.

Absurdný človek „uzrel“ absurdno a z neho odvodzuje všetko ostatné. Absurdný človek žije s tým, čo vie, nespolieha sa na to, čo nie je isté. A istá je len smrť a absurdita. A tak absurdita života človeka „učí“ o nemožnosti dosiahnuť večnú slobodu, pretože nie je v ľudskej moci, človek nemá slobodu

2 Camusom často používaný pojem *jasnozrivosť* v jeho koncepcii označuje stav prezretia a zotrvanie v tomto zrení. Jasnozrivé vedomie udržuje neustále jasne prítomné uvedomenie si. Jasnozrivý človek, ktorý „uzrel“ nesie tarchu tohto zrenia a vedomie poznaného ho bude sprevádza celým životom; s týmto pocitom žije a z neho odvodzuje všetko ostatné.

3 Camus v *Mýte o Sifyzovi* popisuje ako sa atmosféru či pocit absurdity menia na vedomie a poznanie absurdity. Prvým znakom môže byť *prázdnota* – stav duše, v ktorom každodennosť začína strácať svoje opodstatnenie. V človeku sa ozýva otázka „prečo“ a s ňou prichádza *znechutenie* – ono je sprievodným javom mechanických činov. Znechutenie prebúdza vedomie, ktoré konfrontované s ubiehajúcimi dňami, rozpoznáva ubiehajúci čas a s ním i nevyhnutnosť vlastného konca – smrť. Tvárou tvár vlastnej konečnosti sa človeka zmocňuje *hrôza*, čas sa stáva jeho nepriateľom. Svet okolo seba človek rozpoznáva ako „hutný“ – nepriepustný a nezmieriteľný, pretože je nepoznateľný. A tak všetko, čo a v čom doteraz žil, stráca svoj iluzórny zmysel a pred ním sa odkrýva absurdita sveta a ľudského života a človek pociťuje *nevoľnosť*. Všetko, čo bolo doteraz samozrejme už nemá svoje opodstatnenie, každodennosť stratila zmysel, ktorý dával zdôvodnenie jeho konaniu a úsiliu. Proces odhalenia absurdity analyzuje napr. JANKE, W.: *Filosofie existence*. Praha : Mladá fronta, 1994, s. 81-82.

4 CAMUS, A.: *Eseje*. Brno : Host, 2014, s.75.

trvať ďalej.⁵ Toto poznanie oslobodzuje, pretože zbavuje nádeje a starostí o budúcnosť.⁶ Odhalenie absurdna prináša akési popretie zajtrajška, neprijatie každého „potom“.⁷

Poznanie absurdna so sebou prináša neopodstatnenosť dosiaľ poznávaných a zaužívaných (nie len morálnych) hodnôt a noriem, pretože tie sa vždy viažu na vyšší poriadok, či zmysel, ktorý v ľudskom živote od teraz chýba. Takýto postoj by však mohol viesť k nihilizmu, no Camus je s nihilizmom „na kordy“.⁸ Poznanie absurdity nemá človek priviesť ani k asamovražde, a rovnako nemá viesť ani k nihilistickej požiadavke absolútnej slobody.⁹

Camus si uvedomuje, že ak absurdno odhaľuje relativitu absolútnych hodnôt, otávrava tým priestor pre nihilizmus, pretože ak nič nemá zmysel a nie je možné potvrdiť žiadnu hodnotu, tak ani hodnotu života: „Zlomyselnosť a cnosť sú vecou čírej náhody, alebo rozmaru.[...] A tak bez ohľadu na to, na ktorú stranu sa obraciame, v jadre negácie a nihilizmu má dominantné miesto vražda.“¹⁰ Podľa Camusa však práve poznanie absurdna učí o hodnote života, pretože ak život nemá žiaden zmysel ani cieľ, tak jediný, čo človek má, je život sám.

Život sa u Camusa stáva hodnotou absolútnou, no nie v zmysle večnosti, či transcencie, pretože nie je odvodená z ničoho iného, než z ľudskej skúsenosti absurdna ako takého. Paradoxne, práve v absurdne sa nachádza potvrdenie a zdôvodnenie hodnoty života.

Sizyfovský údel

Mohlo by sa zdať, že život bez zmyslu povedie logicky k samovražde. Camus však v *Mýte o Sizyfovi* oponuje; smrťou človeka sa absurdita nevyrieši, smrť nič nezmení na absurdite existencie.¹¹ Naopak, absurdno učí inej zásade; ak totiž život nemá žiaden zmysel ani cieľ, neexistuje ani žiadna hodnota

5 Porov. CAMUS, A.: *Mýtus o Sizyfovi*. Praha : Svoboda, 1995, s. 81.

6 Sloboda vo filozofii Alberta Camusa pozri MIKLUŠIČÁKOVÁ, M.: Odpoveď Ivanovi Karamazovovi. Sloboda vo filozofických koncepciách Jean-Paul Sartra a Alberta Camusa. In: *Studia Aloisiana*, roč. 7, č. 4, 2016, s. 33-45.

7 Porov. HANNA, T.: *The thought and art of Albert Camus*. Chicago : Henry Regnery Company, 1958, st. 16.

8 CAMUS, A.: *Zápisníky III. : březen 1951 – prosinec 1959*. Praha : Mladá fronta, 2000, s. 213.

9 Camus poznal dvojaké nebezpečenstvo nihilizmu; jednak nebezpečenstvo hlásajúce Karamazovské „všetko je dovolené“, ktoré odmieta akékoľvek morálne a etické normy a hodnoty a jednak ideologický nihilizmus, ktoré pripúšťa akékoľvek prostriedky v mene dosiahnutia stanoveného cieľa.

10 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2004, s. 7.

11 Camus hovorí o dvoch druhoch samovraždy; o samovražde fyzickej a samovražde filozofickej. Fyzickou samovraždou a podľa Camusa človek priznáva, že životu nerozumie, že je nad jeho sily, a tak sa (ho) vzdáva, preto je samovražda je len akýmsi únikom z absurdity, ktorá nie je možná mimo človeka a tak končí sa v momente jeho smrti. Filozofickou samovraždou Camus označuje všetky filozofické koncepcie (najmä filozofické koncepcie existencialistov – spomína Jaspersa, Heideggera, Husserla, Kierkegaarda, Šestova, Schelera), ktoré ponúkajú únik z absurdity tým, že z absurdity vyvodzujú zmysel, nádej, vieru - nájdu dôvod dúfať čím je absurdno integrované a mizne. Podľa Camusa sa absurdita nedá vyriešiť ani jej (filozofickou) negáciou, ani negáciou (smrťou) človeka; absurdno nemá byť vyriešené.

alebo škála hodnôt, ktorá by určovala jeho kvalitu, a tak sa jedinou hodnotou ukazuje byť život sám. Camus takto vyvodzuje novú zásadu: „Nie je dôležité žiť lepšie, ale žiť viac“¹². Ide o to, uvedomovať si vlastný život, vlastnú vzburu, vlastnú slobodu a to čo najviac a teda žiť čo najviac.¹³

Toto „čo najviac“ má priniesť násobenie skúsenosti a života, no nie v zmysle hedonizmu; keďže život ako taký, je absurdný, jeho násobenie prináša len násobenie absurdity.¹⁴ Za prototyp absurdného človeka Camus predkladá absurdného hrdinu, postavu mýtického Sifyfa, ktorý valí svoj kameň, nie v postoji zúfalstva, ale jasnozrivosti a vzbury.¹⁵ Rovnako, ako Sifyfos poznajúc tragickosť svojho osudu, tak i človek berie na seba denne bremeno každodennosti smerujúcej k smrti a vo vzbuře voči absurdite kráča svojím životom. Vzbuřa je pre Camusa jediný prijateľný postoj voči absurdnu. Človeku teda ostáva život žitý vo vzbuře voči absurdite - to je nateraz jeho údel.

No Sifyfos prežíva svoj údel vo svete bez možností konať morálne, preto sa Camus vo svojej druhej filozofickej eseji *Vzbúrený človek* venoval práve problematike medziľudského konania a popísal spôsob, akým hodnoty vyvstávajú z absurdity a vzbury.¹⁶

Revoltujem, teda „sme“

Vzbuřa je teda pre Camusa jediný prijateľný postoj hodný človeka stojaceho tvárou v tvár absurdite. No vzbuřa nie je len negujúcim aktom. Revolta, vzbuřa, v sebe totiž nesie i pozitívne potvrdenie. Revoltujúci človek, je totiž „človek, ktorý hovorí nie. No ak aj odmieta, nepopiera: ten človek však už pri prvom popude hovorí áno“.¹⁷

Camus používa obraz pána a otroka, ako obraz nerovnocenného a nespravodlivého vzťahu.¹⁸ Otrok hovorí nie a búri sa voči útlaku zo strany pána,

12 CAMUS, A.: *Mýtus o Sisyfovi*, s. 84.

13 Porov. CAMUS, A.: *Mýtus o Sisyfovi*, s. 87.

14 Camus ponúka tri typy postojov: Herec, Don Juan a Dobyvateľ, ktoré charakteristickým a už z pomenovania tušeným spôsobom, ukazujú ako v praxi žiť túto novú zásadu. Herec stvárňuje nespočetné množstvo osudov, a tak násobí ľudské skúsenosti a emócie. Don Juan je umelcom zvädzania; násobí zážitok lásky tým, že miluje mnohé a rôzne ženy. Trojicu uzatvára Dobyvateľ, ktorý podstupuje úsilie, ktoré na pohľad nikam nevedie, napriek tomu však získava. Porov. CAMUS, A.: *Mýtus o Sisyfovi*, s. 97-125. Problematiku násobenia života pozri MIKLUŠIČÁKOVÁ, M.: Násobenie života a veľký imitátor. In: JENÍK, L.: *Odpoveď Wernerovi H.* Trnava : Dobrá kniha, 2016, s. 11-19.

15 Sifyfos bol bohmi odsúdený na namáhavú, nezmyselnú, nikdy sa nekončiacu činnosť; v ríši smrti valí pred sebou do kopca balvan, ktorý sa na vrchole opäť zvalí do údolia a on musí začínať odznova.

16 Porov. HOCHBERG, H.: *Albert Camus and the Ethic of Absurdity*. In: *Ethics*, roč. 75, 1965, č. 2, s. 96.

17 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 13.

18 Petříček v tejto súvislosti pripomína, že obraz pána a otroka je odvodeným hegelovským motívom *pána a raba*. Tento motív je vôbec typický pre francúzske existenciálnu filozofiu a to najmä vďaka prednáškam Alexandra Kojéva, ktorý v 30tych rokoch 20. storočia prednášal v Paríži a spájal Hegela s Husserlom a Heideggerom a poukazoval na súvislosti s Nietzsche. Zdôrazňoval dialektické myslenie, ktoré v pohybe rozumu stretáva *inakosť*. Inakosť, iné môžeme buď asimilovať, alebo modifikovať. Kojève vyzdvihoval paradoxné a riskantné momenty, uvažovanie a jednanie proti teórii, ktoré prináša

no nebúri sa len voči pánovi, on sa búri voči princípu; búri sa voči *svetu pána a otroka*. Otrok sa totiž nebúri len vo svojom mene, ale v mene všetkých, ktorí sú, alebo by mohli byť utláčaní a tak „odhaľuje v človeku to, čo treba v človeku ustavične obraňovať“¹⁹. Preto svojim nie vyslovuje zároveň i áno.

Camus tak z individuálnej vzbury robí vzburu všeludskú; objavuje nové diktum: „Búrim sa, teda sme“²⁰. V momente vzbury sa v človeku rodí solidarita; človek búriaci sa voči absurdite a nespravodlivosti objavuje, že táto jeho vzburá je ľudská, že patrí každému človeku.

Objavené „my sme“ človeka učí, že revolta musí mať hranice, ktoré sú (a nemôžu nebyť) odvodené z revolty samotnej; sloboda človeka je obmedzená slobodou druhého človeka, resp. právom tejto bytosti na vzburu.²¹

Louis R. Rossi poukazuje na Camusovu inšpiráciu Nietzscheho myšlienkou absolútnej zodpovednosti, ktorá vyvstáva z revolty, kedy sa človek stáva zodpovedný za všetko, čo trpí životom.²² A tak sloboda rodiaca sa v okamihu vzbury podlieha v Camusovej koncepcii absolútnemu zákazu, ktorý stojí v protiklade k absolútnej slobode. Človek v pravdivom postoji vzbury vie, že jeho sloboda zostane navždy relatívna.

“Práve v mene inej hodnoty vzbúrenec potvrdzuje nemožnosť totálnej slobody, a pritom sa pre seba dožaduje relatívnej slobody, lebo je na uznanie tejto nemožnosti potrebná. Každá ľudská sloboda je tak vo svojej najhlbšej podstate relatívna.”²³

Ono „my sme“ vzbúreného človeka učí, že jeho vzburá musí mať svoju mieru, hranicu, ktorá je rovnako odvodená z revolty. Búriaci sa človek je dôsledný; „sloboda, ktorej sa domáha, sa vzťahuje na všetkých; slobodu, ktorú odmieta však všetkým zakazuje.“²⁴ A teda tak, ako búriaci sa človek odmieta byť otrokom a preto zakazuje byť komukoľvek pánom, tak aj sám odmieta byť pánom, aby nik nebol otrokom. Preto sa revoltujúci usiluje len o takú slobodu, ktorá má hranicu a ňou je práve ľudská bytosť.

Preto je pre Camusa najkrajnejšia sloboda, sloboda zabíjať s logikou vzbury nezlučiteľná. Vzburá nemôže byť totožná s nihilistickou požiadavkou totálnej slobody, práve naopak, je jej «obžalobou». Absolútna sloboda sa vzbure spreneveruje a popiera to, z čoho vzišla; nechce sa ničím obmedzo-

čosi nové. Do popredia kládol témy ako je práca, zápas o uznanie, násilie, skúsenosť smrti. Podľa Kojéva je existencia bytostne spojená s nepochopiteľným, nevysvetliteľným, a s rizikom. Na Kojékových hegelovských prednáškach vtedy sedeli spisovatelia a filozofi ako R. Aron, J. Lacan, M. Merleau-Ponty, G. Bataille, P. Klossowski, E. Lévinas a i. Porov. PETŘÍČEK, M. : *Úvod do (současné) filosofie*. Praha : Herrmann & synové, 1997, s. 100 - 101.

19 Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s.19.

20 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 22.

21 Porov. CAMUS, A : *Vzbúrený človek*, s. 265.

22 Porov. ROSSI, L. R.: *Albert Camus: The Plague of Absurdity*. In: *The Kenyon Review*, roč. 20, 1958, č. 3, s. 406.

23 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 264.

24 CAMUS, A : *Vzbúrený človek*, s. 265.

vať, odtrhá sa od vzbury a naberá podobu ideológií, kde v mene Niečoho, či Niekoho, vraždí podľa ľubovôle.²⁵

Camus teda odmieta absolútnu slobodu nihilizmu; sloboda je u neho podriadená životu – je limitovaná jeho absolútnou hodnotou.²⁶ Rovnako odmieta smrť, resp. rozumovo zdôvodnenú vraždu. Vraždu nemožno rozumovo zdôvodniť, alebo ospravedlniť; nejestvuje cieľ, ktorým by sa smrť ospravedlnila ako prostriedok k jeho dosiahnutiu, nech by už bol cieľ akokoľvek vznešený. Preto je vražda neprijateľná, či už ako prostriedok spravodlivosti (trest smrti), alebo ako prostriedok na dosiahnutie vyšších alebo metafyzických cieľov a ani ako nástroj revolúcie.²⁷ No bude to platiť i vtedy ak na ceste ku slobode stojí práve (niečí) život?

Sloboda podriadená životu

Camusov vzbúrený človek vo svojej vzbure presahuje samého seba, presahuje do druhého a z toho pohľadu môžeme hovoriť o jednote. To, čo človek vo svojej vzbure objavuje, sa mu stáva hodnotou absolútnou, no ako sme povedali, nejde tu o jej metafyzický charakter, hoci je človek neraz ochotný pre túto hodnotu aj zomrieť.

„Ak sa jednotlivec naozaj rozhodne zomrieť pri tej príležitosti, vzburou dokazuje, že sa obetuje v prospech dobra, o ktorom si myslí, že je prekročením jeho vlastného osudu. Ak pred popieraním obraňovaného práva uprednostňuje šancu zomrieť, potom toto právo kladie vyššie ako seba. Koná teda v mene zatiaľ nejasej hodnoty, z ktorej má však prinajmenšom pocit, že sa o ňu bežne delí s ostatnými ľuďmi.“²⁸

Ako poznamenáva izraelský autor Avi Sagi, Camus do značenej miery prechádza od istého druhu solipsizmu, do istej miery prítomného v jeho rannej

25 Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 265.

26 Porov. HOCHBERG, H.: *Albert Camus and the Ethic of Absurdity*, s. 95.

27 Vzbura, alebo ak chceme revolta od francúzskeho *revolt* nie je totožná s revolúciou. Podľa Camusa výsledkom všetkých politických revolúcií počnúc novovekom bolo len nahrádzanie starých panstiev za nové. Všetky revolúcie vedené v mene spravodlivosti sa podľa neho napokon skončili nespravodlivosťou, rovnako ako každá bojovala za oslobodenie človeka a končila jeho ponížovaním a utláčaním. Historické revolúcie sa v skutočnosti len vrhajú do utopistickej predstavy nastolenia absolútnej spravodlivosti a do násilia, ktoré obetuje prítomný život vízií budúceho šťastia. Budúce šťastie však nie je dostatočným dôvodom pre usmrtenie človeka. Camus kritizoval i odsúdenie a smrť gilotínou samotného Ľudovíta XVI; „už tá skutočnosť, že za veľkých okamihov našej histórie sa vtedy prekladala vražda toho slaboch a dobráka, je doslova pohoršujúca.“ CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 111. To, že Camus, neušetril kritike ani slávnu Veľkú francúzsku revolúciu neprešli hrdí francúzski liberáli, vyrastajúci na krvavom ideály „rovnosť, bratstvo, sloboda“, s mlčaním. Podrobnejšie pozri FAUCONIER, B: *Nové čtení Alberta Camuse. Rozhovor s Alainem Finkielkrautem a Olivierem Toddem*. In: *Dvojka*, roč. 2, 2006, č. 39, <https://www.advojka.cz/archiv/2006/39/nove-cteni-alberta-camuse> (05. 04. 2017).

28 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 15.

tvorbe, od jedinca stojaceho mimo spoločnosť, k spoločenstvu jednotlivcov spojených putom solidarity a spolupatričnosti, ktoré smerujú k jednote.²⁹

Nie je to však jednota, ktorá by človeku stanovovala nový zmysel jeho existencie, ktorá by zaplnila ľudský hlad po princípe, ktorý všetko vysvetlí, no je to jednota, ktorá v absurdných podmienkach života koriguje, či dokonca určuje jeho činy.³⁰ Vzbura voči útlaku totiž stanovuje „hranicu, kde začína dôstojnosť, spoločná všetkým ľuďom“³¹ a tak vymedzuje základnú hodnotu človeka; „Lebo ide o rozhodnutie, či možno zabiť niekoho, kohokoľvek, ak sme zistili, že je ako my, a jeho identitu sme uznali za posvätnú“³². Absurdný vzbúrený človek skrze seba odhaľuje ľudskú dôstojnosť prináležiacu každému človeku.

Camus sa pri uvažovaní o ľudskej dôstojnosti a prirodzenosti odvoláva na spoločný ľudský údel, ktorý vytvára vzájomnosť a spoluúčasť, ktoré ľudí navzájom spájajú.³³ No vzbúrenec, ktorý by sa v snahe o slobodu, spravodlivosť a lepší svet rozhodol pre cestu násilia a vraždy, zamení ono „sme“ za iluzórne „budeme“.³⁴

Camusovo „sme“ vyjadruje silu i krehkosť reťaze jednoty založenej na rovnakom absurdnom osude upevňujúcim dôstojnosť a hodnotu života každého jednotlivca. Preto ani otrok nezabije svojho pána, jeho smrťou by totiž zradil a poprel samotnú vzburu.

„Stačí, ak bol zabitý jediný pán, a vzbúrenec už v istom zmysle nemôže hovoriť o ľudskom spoločenstve, hoci práve v ňom nachádzal ospravedlnenie. Ak tento svet nemá vyšší zmysel, ak človek odpovedá len človeku, postačí, keď dakto vytrhne jedinú bytosť zo spoločnosti živých, a sám sa tým z nej vylúči.“³⁵

Vylúčenie, ktoré takýto čin prináša má u Camusa hlbšie dôsledky. Camus si po skúsenostiach z druhej svetovej vojny a nemeckej okupácie uvedomoval, že sloboda a vzbura voči útlaku a nespravodlivosti, si vie „žiadať“ smrť, resp. vraždu. Zabiť, však znamená poprieť hodnotu života a tiež „zradiť“ samotnú vzburu. Camus teda čelí dileme, ktorú rieši zdanlivo rozporne.

29 Porov. SAGI, A.: *Albert Camus and the philosophy of the absurd*. New York : Rodopi Press, 2002, s. 2.

30 Problematika závislosti v zmysle vzťahovosti človeka, ktorá nadviazala na pocity a témy rozpracované filozofi existencie sa stala hlavnou témou personalizmu. Jeden z hlavných predstaviteľov personalizmu Martin Buber, v svojej knihe *Problém človeka* (Das Problem des Menschen, 1948). Ako uvádza Jeník, Buber analyzuje fakt, že „človek ako osoba alebo, povedané terminológiou novovekej filozofie, človek ako subjekt sa na rozdiel od individuí, ktorými sú aj zvieratá, a kolektívov, akými sú v prírode napr. mravce alebo včely, odlišuje tým, že je bytosťou JA, ktorú charakterizuje typ vzťahov – možnosť vstúpiť do vzťahu ku druhému, k TY. Človek je podľa neho bytosťou, ktorá svoju identitu situuje medzi jedinečnosť a spoločenstvo, v ktorom prebýva. [...] Človek je ako jedinečne individuum formované týmito sebvymedzujúcimi vzťahmi, do ktorých vstupuje.“ JENÍK, L., KARABA, M., NEMEC, R.: *Filozofické východiská profamily stratégie*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 9.

31 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 262.

32 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 262.

33 Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 278.

34 Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 206.

35 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 262.

Spravodlivý vrah

Vražda je u Camusa hranica, ktorú nemožno prekročiť a ak, tak len raz. Za touto hranicou, podľa Camusa, „treba zomrieť“³⁶. Hochberg nazýva toto riešenie „just assassin“ a teda spravodlivý vrah.³⁷ Filozof tu rieši konflikt konfliktom, vytvára teoretický kruh, z ktorého sa v praktickej rovine vystupuje smrťou. Camusov vrah zabije a sám sa zbije, aby dal najavo, že koná správne i nesprávne.

Hochberg poukazuje na to, že takéto riešenie je pre Camusa príznačné; bežne by sa totiž rozpor dvoch princípov riešil nahradením jedného z princípov iným a teda elimináciou jedného z dvoch protirečivých princípov, no pre Camusa rozpor rieši elimináciu vraha, čím ponecháva oba rozporné princípy; vzburu i vraždu.³⁸ Vzburu tak chrániac život a protirečiac smrti, neprotirečí smrti v mene života. Tak ako je absurdno ukotvené neustálym rozporom medzi žitým a túženým, tak je vzburu neustálym rozporom medzi životom a smrťou.

Vražda je neprípustná, no ak niekto predsa len zabije, musí vedieť zaplatiť rovnakú cenu. Camus vie, že sú okamihy, kedy človek volí medzi väčším a menším zlom, medzi väčším a menším dobrom.³⁹ Vrah v tomto prípade pokladá vraždu za „krajný čin, ktorý musí, ak sa preň rozhodne spečatiť vlastnou

³⁶ CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 262.

³⁷ Termín „spravodlivý vrah“ samotný Camus nepoužíva. To, čo Hochberg označuje týmto termínom, Camus vyjadril v krátkom odstavci *Vzbúreného človeka*; „Len čo vzbúrený človek udrie, pretne svet vo dvoje. Povstal v mene spoločnej ľudskej identity a túto identitu obetuje, aby rozdielnosť spečatil krvou. Uprostred biedy a útlaku do tej identity vstupovalo iba jeho bytie. Ten istý popud, ktorý ho mal potvrdiť, ju teda ruší. Môže povedať, že niektorí, ba takmer všetci stoja za ním. No keby nenahraditeľnému svetu bratstva chýbala čo len jedna bytosť, ihneď sa vyludní. Ak nie sme, potom nie som ani ja [...]. vzbúrenci, ktorí sa pre zachovanie nádeje na prežitie zbytočne rozhodli prejsť cestou násilia a vraždenia, márne zamenili ono „sme“ za „budeme“. Keď vrah a obeť miznú, spoločenstvo sa obnoví bez nich. Keď bude trvať výnimka, pravidlo bude opäť platiť. Z historického aj individuálneho hľadiska je teda vražda zúfalou výnimkou, alebo nie je ničím. To, že sa vlúdila do poriadku vecí, nemá budúcnosť. Je výnimočná a v zhode s potvrdením čisto historických postojov potom nemôže byť ani výrazom čohosi systematického. Predstavuje hranicu, ktorú možno dosiahnuť len raz, a zatým treba zomrieť. Vzbúrený človek má len jednu možnosť, ako sa zmieriť s tým, že sa dopustil vraždy: prijať vlastnú smrť a obetovať sa. Zabije a zomiera, aby bolo jasné, že vražda je neprípustná. Dáva tým najavo, že pred „budeme“ v skutočnosti uprednostňuje „sme“.“ CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 262-263.

³⁸ Porov. HOCHBERG, H.: *Albert Camus and the Ethic of Absurdity*, s. 100.

³⁹ Mohlo by sa zdať, že Camus by dnes pritakal fanatizmu napr. v podobe samovražedných teroristických útokov, ktorých sme v dnešných časoch svedkami. Opak je pravdou. Camus neprijímal radikalizmus v žiadnej podobe. Nesmieme zabúdať, že títo teroristi sa svojich životov na zemi vzdávajú vo vidine odmeny posmrtného raja. Camus vedel prijať činy ruských atentátnikov do roku 1905, ktorí vnímali násilie ako krajnú cestu v boji proti útlaku a spravodlivosti cárskeho Ruska. Keďže filozofia týchto atentátov vylučovala smrť civilného obyvateľstva; pri ich atentátoch nesmel zomrieť nik, len „cieľ“ a sám atentátnik. Nepovažoval ich však za „spravodlivých vrahov“ v zmysle „zabije a sám sa zabije“, keďže smrť prijímali, hoci bez námietok no prevažne ako trest, a teda rukou kata. Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 154-162. Albert Camus nikdy neakceptoval vraždy na civilnom obyvateľstve, nech by aj mala byť ospravedlnená ako legitímna pre dosiahnutie akokoľvek spravodlivého cieľa. Nikdy neustúpil vo svojom zamietavom postoji voči terorizmu, neprijímal ho dokonca ani vo forme kontraterorizmu. Prov. CARROLL, D.: *Albert Camus, the Algerian: Colonialism, Terrorism, Justice*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2007, s. 107.

smrťou [...]“⁴⁰. Žiaden účel ani cieľ pre Camusa dostatočne nesvätí prostriedky, preto je potrebné v zápase za spoločnú dôstojnosť obetovať samého seba.

V tomto prípade však revoltujúci neobetuje len vlastný život ale aj život druhého, preto si musíme položiť otázku, či odhodlanie zomrieť, po tom, čo človek zabije iného, je skutočne dostatočným oprávnením pre takýto čin. Hochberg píše, že „Camus nie je pacifista“⁴¹ a práve preto túto voľbu pripúšťa.

Vzbura odmieta samovraždu, trest smrti i vraždu, no spravodlivý vrah najprv vraždí a následne pácha samovraždu, v ktorej prijíma dobrovoľný trest smrti. Jeho samovražda, nie je únikom, je to samovražda, ktorá potvrdzuje revoltu i absurditu, a v ktorej vrahov život naďalej patrí len jemu. Vrah síce prekročil hranice vzbury, no svojou dobrovoľnou smrťou ich opäť potvrdzuje. Tento spravodlivý, či charakterný alebo čestný vrah, na jednej strane vraždou slúži slobode, no vlastnou samovraždou popiera ospravedlnenie svojho činu a tiež inštitucionalizáciu vraždy v podobe uzákoneného trestu smrti, a tak potvrdzuje hodnotu života.⁴² Smrť tak v Camusovej koncepcii opäť učí o absolútnej hodnote života.

Vzbura a miera

Uvedené úvahy o spravodlivom vrahovi akoby nechávali v Camusovej koncepcii otvorené dvere rôznym nebezpečným deviáciám. No nie je to celkom tak. Absurdná logika vraždu neodporúča, a vzbura jej stavia mantinely; ľudskému konaniu by mala vládnuť miera.⁴³

Tak, ako všetko v Camusovej filozofii, aj miera je dynamická. Rodí sa zo vzbury, a ňou sa i živí. Nie je jednoznačnou čiarou, naopak, je chvením, napätím, rozporom a konfliktom. Miera je zápas o ľudskosť v človeku samom.

„Miera nie je opakom vzbury. To vzbura je mierou: ustanovuje ju, obraňuje a znovuvytvára v toku dejín a ich chaose. Už korene tejto hodnoty sú nám zárukou, že môže jestvovať len v spore. Miera zrodená zo vzbury sa môže živiť len vzburou. Je to ustavičný konflikt, jednodaj prebúdzaný a zvládaný inteligenciou. [...]. Čokoľvek robíme, nemiera si v ľudskom srdci uprostred samoty stále zachováva svoje miesto.“⁴⁴

Miera pramení v samotnej vzbure a zároveň určuje jej hranice. Takto je vzbura v človeku strážená mierou neustále zápasiacou o ľudskosť, čím chce

⁴⁰ CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 272.

⁴¹ HOCHBERG, H.: *Albert Camus and the Ethic of Absurdity*, s. 100.

⁴² V Camusovej dobre, bol trest smrti bežným nástrojom spravodlivosti, či obrody spoločnosti. V Camusovo Francúzsku bol trest smrti zrušený až v roku 1981.

⁴³ Potrebu miery spája Camus s gréckou bohyňou Nemezis, ktorá u Herakleita predstavovala strážcu porušenia hraníc ustavičnej zmeny a pohybu. Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 276.

⁴⁴ CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 281.

zamedziť nespravodlivosti. Tento vnútorný zápas sa pre Camusa stáva náplňou i chuťou jasnozrivého života; človek žije a vzdoruje, majúc na pamäti ľudskosť, usilujúc o solidaritu, zastávajúc sa slobody a spravodlivosti.

Miera je teda akási nepísaná hranica, ktorá má človeka chrániť pred ním samým, má tiež chrániť spoločenstvo, v ktorom človek žije a rovnako má chrániť i spoločenstvo pred spoločenstvom samotným.

Základom solidarity, hodnoty „rodiacej sa na hranici, kde prebieha vzbura“⁴⁵ je teda vzbura samotná pričom vzbura „nachádza ospravedlnenie len v pocite spolupatričnosti.“⁴⁶ Camus vytvára kruh, kde vzbura, miera a solidarita nemôžu existovať oddelene a ani na úkor niektorej z nich.

Keď Camus písal o vzbure a miere, mal na mysli predovšetkým nemieru ideológii svojich čias, no nie len tých. *Vzbúrený človek* je autorovým prierezom dejín európskeho myslenia a konania, či lepšie povedané prierezom ľudských omylov; „Strašná história, ktorú tu predkladáme, je históriou európskej pýchy.“⁴⁷ Camusa chcel odkryť klamstvo a utopickosť ideálov žiadajúcich neraz i krvavé obety a zväčša neponúkajúcich viac ako ďaleké „raz“. Autor *Vzbúreného človeka* vo svojej eseji kritizoval nihilizmus a z časti Nietzscheho, nacizmus, surovosť Veľkej francúzskej revolúcie, pomýlenosť de Sadeho, Francúzskych surrealistov a Ruských anarchistov, romantizmus, Hegela a Marxa, komunizmus i kresťanstvo. Usiloval sa nastaviť zrkadlo prísľubov a ponúknuť alternatívu, ktorá by človeku umožňovala žiť pre vlastnú prítomnosť.

Camusova koncepcia však nie je žiaden ucelený etický systém a preto ani miera nie je až do konca jednoznačne určená. Camus si nenárokuje na všeobecnú platnosť, tak ako si ani „revolta nenárokuje, že všetko vyrieši“⁴⁸. Zároveň si uvedomuje myšlienkovú civilizačnú oklieštenosť a vníma, že jeho koncepcia vyrastá a je možná len v rámci Európskeho a Amerického kultúrneho sveta, do „západného sveta“.⁴⁹

Camus si nemyslí, že existuje niečo ako všeobecná alebo večná platnosť, alebo historická, či kultúrna neprekonateľnosť. Zápas sa nedá ohraničiť, preto vzbura neponúka formálne pravidlá, ale len nápovedu.⁵⁰ Usiluje sa o nezávislosť a apeluje na zodpovednosť. Podľa Camusa vzbura odporuje a ukazuje na to,

45 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 21.

46 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 21.

47 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 12.

48 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 284.

49 V nadväznosti na Schelera, počíta s tým, že „v našich spoločnostiach rastie v človeku sám pojem človeka s praktizovaním tej istej slobody tomu zodpovedajúca nespokojnosť“. Pretože „sloboda fakticky narastá úmerne tomu, ako si ju človek uvedomil.“ Ak totiž revolta kladie požiadavku slobody, tak do značnej miery platí, že aj revolta svoj plný zmysel nadobúda len v kultúrach, ktoré poznajú slobodu a pojem ľudských práv. Preto je vzbura „dielom informovaného jednotlivca, vedomého si svojich práv“. No nejde tu len o práva jednotlivca, ako sme už uviedli, vzbúrený sa búri v mene toho, čo je vlastné všetkým ľuďom; „ide o čoraz širšie sebavedomie, ktoré si človek osvojuje“. Camus hovorí o spolupatričnosti. Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 20.

50 Porov. DURFEE, H. A.: *Albert Camus and the Ethics of Rebellion*. In: *The Journal of Religion*, roč. 38, 1958, č. 1, s. 35.

čo je človeku vlastné; „Ak vzburá signalizuje, že jestvuje ľudská prirodzenosť, súčasne vynáša na svetlo princíp tejto prirodzenosti – mieru a hranicu“⁵¹.

Dobry a spravodlivy čin

Camusovým celoživotným úsilím bolo odpovedať na otázku, ako má človek žiť vo svete bez Boha a nádejí. Hľadal cestu, ako byť človekom i napriek absurdným podmienkam jeho existencie. Svoju filozofickú esej *Vzbúrený človek* publikoval v období keď sa svet zotavoval z hrôz druhej svetovej vojny, no zároveň sa nechával unášať víziou „svetlých zajtrajškov“ v podobe nastolenia komunistického spoločenstva.⁵² Preto sa Camus usiloval ponúknuť alternatívu slobodného a zodpovedného života.

„Chcel som len ukázať, že čin má svoje hranice. Dobry a spravodlivy čin je taký, ktorý uznáva tieto hranice a ak ich treba prekročiť, musí obetovať svoj život aspoň jej autor. Naš svet nám dnes ukazuje svoju odpornú tvár práve preto, lebo ho vytárajú ľudia, ktorí si osobujú právo prekročiť tieto hranice a zbíjať ostatných ľudí, ale sami odmietajú zomrieť. A tak v dnešnom svete slúži spravodlivosť ako alibi práve jej vrahom.“⁵³

Camus bol presvedčený, že pokiaľ ľudia nebudú schopní ustrážiť slobodu a mieru, ktoré vyplývajú zo spoločného dobra a zároveň ho zaručujú, ľudstvo bude podliehať vlastnému ničeniu; „Buď tento pojem miery bude človeku rozhodne slúžiť, alebo súčasná nemiera sa stane pravidlom a uspokojí sa iba so všeobecným ničením.“⁵⁴ Preto má byť vzburá nerozlučne spätá s rozpoznaním a zachovaním onoho „sme“, ktorému má podliehať každá iná hodnota a čin. Miera je potom zárukou, že vzburá nepoprie samú seba, ale bude pamätať na svoj zrod prameniáci v nespravodlivosti a môže sa tak stať dominantou novej kultúry, ktorá by ľuďom umožnila žiť v spoločnosti založenej na solidarite a vzájomnosti, vyhýbajúcej sa krajnostiam, útlaku, ponížovaniu a vražde.⁵⁵ Pre Camusa zostala vzburá nerozlučne spätá s rozpoznaním a zachovaním onoho „sme“, ktorému má podliehať každá iná hodnota a čin.

51 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 274.

52 Francúzsky ľavicovo orientovaný intelektuáli na čele s J.-P. Sartrom ostro kritizovali nielen esej *Vzbúrený človek*, ale i jemu predchádzajúci román *Mor* (La Peste, 1947) a všetku ďalšiu Camusovu tvorbu. Negatívne tiež prijali i správu o Nobelovej cene za literatúru, ktorá bola Camusovi udelená v roku 1957.

53 CAMUS, A.: Autor o svojom dramatickom diele. In: *Nedorozumenie*. Bratislava : Tatran, 1967, s. 95 -96.

54 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 275.

55 Camus sa vo *Vzbúrenom človeku* vracia k myšlienke novej spoločnosti, resp. kultúry, ktorú predostrel už vo svojom slávnostnom príhovore *Nová stredomorská kultúra* (La nouvelle culture mediterraneenne) z 8. februára 1937 pri príležitosti otvorenia Domu Kultúry (*Maison de la culture*) v rodnom Alžírsku. Oproti rozmáhajúceму sa nacizmu v Nemecku a fašizmu v Taliansku Camus predkladá nový ideál, ktorý by mal mať vzor v stredomorskej kultúre, ktorá zrela pod lúčmi slnka, ktorého vôňa sa vpíja nie len do pokožky človeka, no ide až pod kožu. Znakom skutočnej civilizácie je pre Camusa práve radosť,

Spravodlivosť podliehajúca ľudskej miere

Camusova absurdita od človeka žiada nie samovraždu, pesimizmus alebo pasivitu, ale aktívny postoj vzbury, pričom sa stavia proti nihilizmu a každému útlaku a nespravodlivosti. Camusov čestný či spravodlivý vrah, ktorý zomiera aby potvrdil hodnotu života, voči ktorej sa spreneveril, poukazuje na potrebu zachovania ľudskosti a naznačuje mieru, ktorá má mantinelovať jeho konanie.

Camusovo presvedčenie o potrebe miery v ľudskom konaní ukazuje jednak na vedomie nevyhnutnosti korigovania ľudských činov, no zároveň na potrebu zachovania slobody a ochrany pred vládou ideológií, či náboženstva, ktoré žiadajú obeť v mene neistých zajtrajškov. Nezaujímam ho ďaleké "budeme", pretože krv v jeho žilách svedčí o prítomnom "sme" a aj "spravodlivý vrah" je len výnimka.⁵⁶

Napriek požiadavke života v prítomnosti, nie je Camus je filozofom hlásajúcim zjednodušene chápané *carpe diem*. Camusova láska a oddanosť životu podlieha miere a snahe o spoločné dobro, ktoré nesmie byť budované na úkor nikoho. Nesúhlasí so svetom pána a otroka a žiada zachovať ľudskú dôstojnosť. Camusov humanizmus žiada od človeka predovšetkým ľudskosť a teda i odvahu a zodpovednosť.

Použitá literatúra

- BLECHA, I. et. al.: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.
- CAMUS, A.: Autor o svojom dramatickom diele. In: *Nedorozumenie*. Bratislava: Tatran, 1967.
- CAMUS, A.: *Eseje*. Brno: Host, 2014, s.75.
- CAMUS, A.: *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Svoboda, 1995.
- CAMUS, A.: The New Mediterranean Culture. In: FOXLEE, N.: *Albert Camus's 'The New Mediterranean Culture. A Text and its Contexts*. Peter Lang AG: Bern, 2010.
- CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2004.

ktorá učí, čo je to vlast a nie jarmo, ktoré vlast vnucuje. Nejde mu o stredomorský nacionalizmus, ale o kultúru a civilizáciu slobodnú, ležiacu na ceste medzi nádejou Ríma a porobou centrálnej Európy. Podľa Camusa sa práve v Severnej Afrike stretá Východ so Západom v jednoduchom „porozumení poludňajšej siesty“, pretože nebo a slnko nerobia rozdiel medzi Španielom, Talianom, Francúzom, alebo Arabom; „To, čo je esenciou stredozemského génia pramení, pravdepodobne, zo stretnutia jedinečného historicky i geograficky, zrodeného medzi Východom a Západom.“ CAMUS, A.: *The New Mediterranean Culture*. In: FOXLEE, N.: *Albert Camus's 'The New Mediterranean Culture. A Text and its Contexts*. Peter Lang AG : Bern, 2010, s. 48. Nová kultúra a jej nový človek žije v neustálej vzbure, v úsilí o aritmeticky možné umenšovanie nespravodlivosti, utrpenia a zla vo svete, rovnako však aj v láske a vďačnosti voči životu a svetu a ich krásam.

56 Porov. CAMUS, A.: *Vzbúrený človek*, s. 262.

- CAMUS, A.: *Zápisníky III. : březen 1951 – prosinec 1959*. Praha: Mladá fronta, 2000.
- CARROLL, D.: *Albert Camus, the Algerian: Colonialism, Terrorism, Justice*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2007.
- DURFEE, H. S.: Albert Camus and the Ethics of Rebellion. In: *The Journal of Religion*, roč. 38, 1958, č. 1, s. 29-45.
- FAUCONIER, B: Nové čtení Alberta Camuse. Rozhovor s Alainem Finkielkrautem a Olivierem Toddem. In: *Dvojka*, roč. 2, 2006, č. 39, <https://www.advojka.cz/archiv/2006/39/nove-cteni-alberta-camuse> (05. 04. 2017).
- HANNA, T.: *The thought and art of Albert Camus*. Chicago: Henry Regnery Company, c1958.
- HOCHBERG, H.: Albert Camus and the Ethic of Absurdity. In: *Ethics*, roč. 75, 1965, č. 2, s. 87-102.
- JANKE, W.: *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1995.
- JENÍK, L., KARABA, M., NEMEC, R.: *Filozofické východiská profamily stratégie*. Trnava: Dobrá kniha, 2014.
- JENÍK, L: *Odpoveď Wernerovi H*. Trnava: Dobrá kniha, 2016.
- MIKLUŠIČÁKOVÁ, M.: Odpoveď Ivanovi Karamazovovi. Sloboda vo filozofických koncepciách Jean-Paul Sartra a Alberta Camusa. In: *Studia Aloisiana*, roč. 7, č. 4, 2016, s. 33-45.
- PETŘÍČEK, M.: *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Herrmann & synové, 1997.
- ROSSI, L. R.: Albert Camus: The Plague of Absurdity. In: *The Kenyon Review*, roč. 20, 1958, č. 3.
- SAGI, A.: *Albert Camus and the philosophy of the absurd*. New York: Rodopi B.V., 2002.

Mgr. Magdaléna Miklušičáková
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P.O.Box 173
814 99 Bratislava
magdalena.miklusicakova@tvu.sk